

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ І ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
з теми: ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ З ДОРΟΣЛИМИ

Виконав: здобувач вищої освіти
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та
поведінкові науки
заочної форми здобуття вищої освіти
Бугель Василь Йосипович

Керівник: Співак І., кандидат психологічних
наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи

Рецензент: Мельник Ж.В., кандидат
психологічних наук, доцент, доцент кафедри
соціальної роботи

м. Кам'янець-Подільський, 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. Особливості спілкування дітей старшого шкільного віку з дорослими	6
1.1. Особливості розвитку індивіда у підлітковому віці.....	6
1.2. <u>П</u> ріоритети у спілкуванні підлітків.....	12
1.3. Важливість спілкування підлітків з дорослими як важливий фактор формування їхньої особистості.....	19
Висновок до розділу 1	34
 РОЗДІЛ 2. Експериментальне дослідження особливостей спілкування підлітків з дорослими	36
2.1. Методика експериментального дослідження	36
2.2. Особливості спілкування підлітків з дорослими.....	47
3.3. Рекомендації щодо розвитку комунікативних здібностей підлітків	52
Висновок до розділу 2	54
 ВИСНОВКИ	56
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Кожен віковий етап у житті людини має важливе значення, оскільки сприяє її розвитку як особистості та формуванню індивідуальності. Особливу роль відіграють перші етапи становлення людини, зокрема підлітковий вік.

Саме підлітковий період часто характеризується особливою гостротою суперечностей розвитку. Це пов'язано з перехідним етапом від дитинства до дорослості, який супроводжується кардинальною перебудовою всіх аспектів особистісного становлення. У цей час дитина починає усвідомлювати свою індивідуальність, змінюється її сприйняття себе, навколишнього світу та інших людей. Перетворюються мотивації, потреби, поведінкові моделі й ставлення до соціальних норм. Одночасно суспільство висуває нові вимоги до підлітка, змушуючи його шукати баланс між власними бажаннями і очікуваннями оточуючих.

Підліток перебуває у складній проміжній позиції – він вже не дитина, але ще і не дорослий. Ця специфіка маргінального положення є ключовою характеристикою даного вікового періоду, проте вона не повною мірою пояснює особливості його поведінки. Необхідність адаптації своїх дій до вимог соціуму нерідко викликає ускладнення, що стають причиною виникнення внутрішніх і зовнішніх конфліктів. Такі суперечності можуть набувати гострих форм, провокуючи емоційні переживання, порушення поведінки та складності у стосунках з однолітками й дорослими.

Питання дослідження психологічних аспектів цього вікового періоду, динаміки родинних взаємин та причин виникнення конфліктів між батьками й дітьми є надзвичайно актуальним у сучасній реальності.

Дослідники [1; 25; 32; 36; 38; 41; 52: 66] так чи інакше сходяться у визнанні того величезного значення, яке має для підлітків спілкування, тому що воно перебуває в центрі життя підлітка, багато в чому визначає всі інші сторони його поведінки й діяльності. Якщо в молодшому шкільному віці основою для об'єднання дітей найчастіше є спільна діяльність, то в підлітків, навпаки, привабливість занять і інтереси в основному визначаються можливістю

широкого спілкування з однолітками. У процесі спілкування в підлітків можуть виникати різні утруднення.

Такі труднощі в спілкуванні є однією зі складних проблем у психології. Проблема утруднень (або «бар'єрів» спілкування) як об'єкт спеціального дослідження вивчається вітчизняними й закордонними психологами із середини ХХ століття.

Мета дослідження – виявлення особливостей спілкування підлітків з дорослими і його вплив на формування комунікативних здібностей підлітків

Гіпотеза дослідження – позитивне спілкування підлітків з дорослими сприяє формуванню у них комунікативних здібностей.

Завданнями роботи є:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем спілкування у підлітковому віці.
2. Вивчення комунікативних здібностей підлітків з метою виявлення його впливу на формування комунікативних здібностей підлітків.
3. Створення психологічних рекомендацій з профілактики й подолання труднощів спілкування підлітків.

Об'єктом дослідження в роботі є особистість старших підлітків.

Предметом дослідження є вплив спілкування з дорослими на розвиток комунікативних здібностей старших підлітків.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс методів, адекватних досліджуваному питанню, зокрема: теоретичні методи (методи аналізу (ретроспективний, порівняльний) для зіставлення та порівняння різних поглядів учених на досліджувану проблему; визначення напрямків дослідження та поняттєво-категоріального апарату; систематизація теоретичних даних; прогнозування, логічне узагальнення); емпіричні методи (експеримент; кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення).

Наукова новизна дослідження:

- уточнено сутність і структуру взаємостосунків підлітків з дорослими ;

- розроблено методику експериментального дослідження особливостей спілкування підлітків з дорослими;
- одержано нові експериментальні дані щодо особливостей спілкування підлітків з дорослими;
- проведено аналіз впливу особливостей спілкування підлітків з дорослими та його вплив на розвиток комунікативних здібностей підлітків;
- розроблено психологічні рекомендації щодо розвитку комунікативних здібностей підлітків.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати вивчення проблеми спілкування підлітків з дорослими є основою для розробки системи психологічних заходів з метою розвитку комунікативних здібностей підлітків. Розроблені рекомендації щодо розвитку комунікативних здібностей підлітків можуть застосовуватись в роботі педагогів і психологів, підлітків, а також для підготовки студентів до занять.

Дослідження проводилося на базі загальноосвітніх шкіл м.Кам'янця-Подільського. Дослідженням охоплено 28 підлітків (учні 9, 10 класів вказаних шкіл).

Апробацію результати отримали під час проходження XI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (17 листопада 2025 р., м.Кам'янець-Подільський).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження особливостей спілкування підлітків з дорослими дозволяє зробити наступні висновки.

Аналіз ключових проблем комунікації серед підлітків і молоді виявляє низку викликів, які впливають на їх соціальну взаємодію. Зокрема, варто виокремити наступні аспекти:

Низький рівень комунікативної компетентності: багато підлітків і молодих людей стикаються з труднощами у вираженні власних думок та почуттів, розумінні емоцій інших, а також у формуванні якісних взаємин. Ці пробіли часто стають бар'єром у побудові ефективної комунікації.

Відчуття самотності: соціальна ізоляція або брак близьких друзів може провокувати у молоді відчуття відчуженості, що негативно впливає на їх емоційний стан і соціальну активність.

Конфлікти з однолітками: взаємини у колі ровесників часто характеризуються конфліктами, причинами яких може бути різниця у поглядах, конкуренція чи елементарне непорозуміння.

Вплив соціальних медіа: цифрове середовище значною мірою змінює характер спілкування підлітків і юнаків, обмежуючи реальні соціальні контакти та знижуючи якість міжособистісної взаємодії.

Стрес: фактори, пов'язані зі шкільним життям, проблемами у дружніх або сімейних стосунках, часто стають джерелом стресу, що впливає на здатність молоді до конструктивної комунікації.

Проблеми соціальної адаптації: перехід до нового соціального середовища, як-от зміна навчального закладу або місця проживання, може ускладнювати інтеграцію та формування нових зв'язків.

Глибоке вивчення цих аспектів має важливе значення для вдосконалення навичок комунікації серед підлітків та молоді. Підвищення рівня комунікативної компетентності допоможе зменшити конфліктність, поліпшити емоційне сприйняття та сприяти налагодженню якісних взаємин. Наприклад, робота над вирішенням проблеми комунікативної незгоди може навчити

молодь конструктивно розглядати розбіжності та ефективно їх обговорювати, мінімізуючи ризики ескалації конфлікту або уникання діалогу. Таким чином, стратегічна підтримка і розроблення методів розвитку комунікативних здібностей є важливими кроками до гармонізації соціальної динаміки в молодіжному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрошенко Т. Ю., Федорова О. В. Формування комунікативного компоненту соціального досвіду учнів старшого підліткового віку в умовах позакласної виховної роботи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 1. С. 170-173.
2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011 № 2. С. 49-54.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
4. Бікус О. О., Волошина В. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 1(46). С. 17-23.
5. Бондаренко Н. О. Соціальна діагностика: підручник для студентів напряму «Соціальна робота». К., 2021. 240 с.
6. Васецька Т.М. Психологічні особливості впливу темпераменту на формування індивідуального стилю учбової діяльності молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 21 с.
7. Вітенко І.С., Вітенко Т.І. Основи психології. 2-е вид., перероб. і доп. Вінниця : Нова книга, 2008. 256 с.
8. Главацька О. Л. Теорія соціальної роботи : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 188 с.
9. Губенко О.В. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних механізмів творчої діяльності (інтегративний підхід): Монографія. Київ : «Апостол», 2019. 400 с.
10. Денисюк О. М. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с.
11. Дєдов О.О. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с. ГАБІТУС 42 Випуск 64. 2024

12. Діагностика розвитку мислення у дітей у віці від 3 до 6 років. URL: http://psychologis.com.ua/diagnostika_razvitiya_myshleniya_u_detey_v_vozraste_ot_3_do_6 лет._zadaniya.htm (дата звернення: 10.07.2024).

13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

14. Журов В.В. До питання розвитку особистості дитини. Психолог. 2010. № 38/422. С. 8–11.

15. Забродський М.М. Основи вікової психології: навчальний посібник. Тернопіль : Богдан, 2003. 112 с.

16. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна корекція: розвиток поняття в історичній перспективі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2(13). С. 60-64.

17. Калініна Т. С. Теоретичні аспекти особливостей розвитку особистості та поведінки молодших підлітків із затримкою психічного розвитку. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2013. Вип. 21. С. 186-195.

18. Клименко В.В. Психологія творчості. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.

19. Козігора М.А. Вплив темпераменту молодшого школяра на успішність навчальної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019. Вип. 71. С. 136–140.

20. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.

21. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

22. Котлова Л. О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*. К.: Київ.ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. № 19. С. 95-99.

23. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. 354 с.
24. Лисенко Л. М. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Вікова психологія» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 053 Психологія Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. 113 с.
25. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія. К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
26. Максименко С. Д., Меєрович М. Й., Шрагіна Л. І. Системне мислення: формування і розвиток. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. 251 с.
27. Максименко С.Д. Вчення І.П. Павлова про вищу нервову діяльність. Проблеми сучасної психології. 2017. Вип. 38. С. 7–17.
28. Мащенко В. Моніторинг індивідуального розвитку особистості підлітка. *Психолог*. 2003. № 28. С. 11-15.
29. Мельник А. А. Віковий аспект вивчення соціального інтелекту дітей різного шкільного віку. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2013. №1065. С. 144-148.
30. Методики діагностики пам'яті. URL: <https://studfile.net/preview/8993745/page/7/> (дата звернення: 10.07.2024).
31. Окушко Т. К. Соціально-педагогічні умови корекції девіантної поведінки підлітків у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2009. 20 с.
32. Оранюк Б. Ю. Вікові особливості підлітків у контексті формування інформаційної культури в мережевому спілкуванні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1 (55). С. 283-293.
33. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник. К.: Академвидав, 2003. С.165-277.
34. Павелків Р.В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.

35. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу:

36. Павленко Т. В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Національна академія педагогічних наук України інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2020. 249 с.

37. Педагогічні технології: наука – практиці: навч.-метод. щорічник / О. І Кульчицька, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ: ВППОЛ, 2002. Вип. 1. 281 с.

38. Петько Л. В. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків: теорія і практика : монографія. К.: ВМУРОЛ «Україна». 2009. 272 с.

39. Пивоварчик І. М. Психологічна корекція та підтримка міжособистісних відносин підлітків. *Наука і освіта*. 2015. №3. С. 78-84.

40. Пиліпко Л.М. Розвиток наукових поглядів на психологію темпераменту дітей дошкільного віку. *Вісник психології і педагогіки*. Вип. 5. URL: <https://www.psyh.kiev.ua/>

41. Поліщук В. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці; базові симптомокомплекси: монографія. Суми, 2012. 237 с.

42. Проскурняк О. І. Конструкт методик діагностики комунікативної діяльності підлітків з легким ступенем розумової відсталості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2012. № 1032. Вип. 50. С. 103-106.

43. Психодіагностика особистості підлітка : навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей / За ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. Полтава, 2008. 118 с.

44. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упорядники: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.

45. Рибалка В. В. Методологічні проблеми наукової психології: посіб. Київ: Талком, 2017. 245 с.

46. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1996. 236 с.
47. Розіна І. В., Сидоренко А. Є. Корекційна програма, спрямована на підвищення рівня комунікативних якостей у підлітків в умовах рекреації. *Фундаментальна та практична психологія в Україні: Витоки і перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів. URL: <http://psy-pnpu.od.ua/wp-content/uploads/2016/05/Rozina-I.-V.-SydorenkoA..doc> (дата звернення: 15.05.2024).
48. Романовська Л., Ващук К. Соціально-педагогічна корекція розвитку комунікативних здібностей дітей старшого підліткового віку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (м. Хмельницький, 18 квітня 2024 року). С. 97-98.
49. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
50. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посіб. для вчителя. 2-ге вид., доп. Київ: «Магістр-S», 1997. 256 с.
51. Семигіна Т. В., Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика): навчальний посібник. К.: ІПК ДСЗУ, 2007. С. 132-133.
52. Сергєєва Н. В. Особливості взаємодії молодших підлітків в малих групах школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 14. Кн. І. С. 469-477.
53. Сергєєнкова О. П., Столярук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
54. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
55. Соціальна педагогіка: словник-довідник / За заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
56. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. проф. А. Й. Капської. К.: ДЦССМ, 2004. 364 с.

57. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / за заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
58. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. Київ: Освіта України, 2008. 702 с.
59. Тексти лекцій з курсу «Соціальні технології» (для студентів 3 курсу денної форми навчання напрямку спеціальності «Менеджмент організацій») / Укл.: Віноградська О. М., Белова Л. О. Харків: ХНАМГ, 2009. 135 с.
60. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. К., 2000. 170 с.
61. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: методичний посібник / за ред. С. В. Толстоухової, О. О. Яременка, О. В. Вакуленко. Київ: ДЦССМ, Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 88 с.
62. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
63. Тюття Л. Т. Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 574 с.
64. Харламов М. І. Соціальна робота: Курс лекцій. Х.: НУЦЗУ, 2013. 96 с.
65. Чорна О. М. Психологічні засади розвитку фантазії у молодших школярів. Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2020. 370 с.
http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2020/CHORNA_diser_pas.pdf
66. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навчальний посібник. К.: «Профспілок», 2004. 304 с.
67. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2005. 640 с.
68. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

69. Шевченко Н. Ф., Калюжна Є. М. Шлях до Я-відкриття. Уроки психології для 8-х класів. Запоріжжя : Інтерпрінт, 2007. 124 с.
70. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції : Активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. К.: Вища школа, 2004. 679 с.